

**KORONAVİRÜS (COVID-19) PANDEMİSİ SÜRECİNDE
ÖZEL ALANINA KAMUSAL ALANI SIĞDIRAN ÇALIŞAN ANNELER**

Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞI

Cansu DURSUN²

ÖZET

2019 yılı sonunda Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan kentinde baş gösteren Koronavirüs (COVID-19), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi ilan edilen, küresel bir salgındır. COVID-19 salgını, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak, insanların davranışlarını, yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını değiştirmelerine yol açan küresel bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Halen etkisini devam ettiren COVID-19 sürecinde ortaya çıkan sosyal mesafe kuralı, karantina, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları, kurumların ve iş yerlerinin kapatılması, çalışma saatlerinde esneklik, uzaktan eğitim ve evden çalışma uygulaması hayatımızdaki değişimlerin başlıcalarıdır. COVID-19 salgınının ekonomi, sağlık, eğitim ve sosyo-kültürel alanlar başta olmak üzere, hayatlarımızda yol açacağı değişim ve dönüşümler günümüzün en çok merak edilen, sorgulanan, cevap aranan konuları arasındadır. Çalışma kapsamında, Türkiye özelinde COVID-19 sürecinde okulların tatil edilmesiyle çocuklarıyla evde kalmak zorunda olan çalışan annelerin, özel alanlarındaki sorumluluklarına kamusal alandaki iş yüklerinin eklenmesi sonucunda yaşadıkları zorlayıcı durum, toplumsal cinsiyet rolleri ve kamusal alan-özel alan ayrımı bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır. COVID-19 sürecini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele aldığımızda çalışan annelerin özel alanlarındaki ev içi rollerinin, çocuklarının uzaktan eğitimleri kapsamında dersleri, ödevleri ve etkinlikleriyle ilgilenmeleri, normal rutinlerinde yardım alabildikleri ev işlerini tek başlarına yapmak zorunda kalmaları, daha fazla ve dikkatli bir şekilde hijyen sağlama çabaları gibi yeni pratiklerle arttığı görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, çalışan anneler kamusal alanlarındaki yani iş hayatlarındaki sorumluluklarını da evden çalışma uygulamasıyla yerine getirmektedir. Bu kapsamda çalışmada, COVID-19 sürecinde çalışan annelerin özel alanında kamusal alanı oluşturmak zorunda kaldığı, annelik statüsü ve bu statüye bağlı rol beklentilerinin uzaktan eğitim ve evden çalışma durumlarıyla birlikte yeniden tanımlanma sürecine girdiği, başka bir ifadeyle annelik statüsüne bağlı rol beklentilerinin çeşitlenerek arttığı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs (COVID-19), Toplumsal Cinsiyet Roller, Kadınlık, Annelik, Çalışan Anne, Kamusal Alan-Özel Alan.

¹ Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ozgezeybekoglu@akdeniz.edu.tr

² Akdeniz Üniversitesi SBE Sosyoloji ABD Doktora Öğrencisi, cansu1@gmail.com

MOTHERS INTERPOLATING PUBLIC SPACE INTO PRIVATE SPACE DURING THE CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMIC

ABSTRACT

Coronavirus disease (COVID-19) that broke out in Wuhan, the capital of Central China's Hubei province, at the end of 2019 is a global threat that has been classified as a pandemic by the World Health Organization (WHO). Spreading across the whole world rapidly, the COVID-19 pandemic has become a global social problem causing changes in people's behaviors, lifestyles, and habits. Social distancing, quarantine, curfew, travel restrictions, closures (institutions and workplaces), flexibility in working hours, distance education, and working from home are the main changes in our lives during the COVID-19 pandemic. The most compelling question today is what kind of changes the COVID-19 pandemic will cause in economy, health, education, and socio-cultural areas. The aim of this study was to determine the challenges faced by mothers who have to work from home and take care of their children who also stay indoors due to school closures during the COVID-19 pandemic. The study approached the issue from the perspectives of gender roles and the dichotomy of public-private space. As for the effect of the COVID-19 pandemic on gender roles, the results showed that stay-at-home working mothers have to help their children with their lessons, homework assignments, and activities for distance education, do household chores alone with which they could normally get help, and pay more attention to hygiene than before, and therefore, do cleaning more often. They also have to fulfill their professional responsibilities at home in addition to their non-professional ones. The results indicate that stay-at-home working mothers have to create a public space within private space during the COVID-19 pandemic and that maternal expectations are being redefined with distance education and working from home. In other words, maternal expectations due to gender stereotypical roles have diversified and increased.

Keywords: Coronavirus (COVID-19), Gender, Gender Roles, Femininity, Motherhood, Working Mother, Public Space -Private Space.

GİRİŞ

2019 yılı sonunda Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan kentinde baş gösteren Koronavirüs (COVID-19), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020'de pandemi olarak ilan edilen, küresel bir salgındır. COVID-19 salgını, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak, insanların davranışlarını, yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını değiştirmelerine yol açan küresel bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Halen etkisini devam ettiren COVID-19 sürecinde ortaya çıkan sosyal mesafe kuralı, karantina, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları, kurumların ve iş yerlerinin kapatılması, çalışma saatlerinde esneklik, uzaktan eğitim ve evden çalışma uygulaması hayatımızdaki değişimlerin başlıcalarıdır.

COVID-19 salgınının ekonomi, sağlık, eğitim ve sosyo-kültürel alanlar başta olmak üzere, hayatlarımızda yol açacağı değişim ve dönüşümler günümüzün en çok merak edilen, sorgulanan, cevap aranan konuları arasındadır. Aslan'ın (2020: 41) da vurguladığı gibi COVID-19 temkinli olmayı ve ev dışı ortamlardaki alışkanlıkları gözden geçirmeyi zorunlu kılan, “Hayat sokakta!” sloganının geçerliliğini yitirdiği, “evin en güvenilir alan” olduğunun anlaşıldığı yeni bir dönemin başlangıcıdır. “Her salgın eski bir şeyleri siler, yeni bir hayat başlatır” yaklaşımı COVID-19 için de geçerlidir. Bu salgınla birlikte hiçbir hayati parametrenin eskisi gibi devam etmeyeceği görülmektedir. Bu düşünceden hareketle hem Türkiye hem de dünya genelinde farklı alanlardan uzmanlar, bilim insanları değişim ve dönüşümün hangi alanda nasıl gerçekleşebileceğiyle ilgili çalışmalar yapmaya ve öngörülerde bulunmaya çalışmaktadır. Değişmenin kaçınılmaz olduğu gerçeğinden hareketle COVID-19 salgını, mevcut durum ve olası senaryolar bağlamında irdelemek adeta bir zorunluluk haline gelmektedir.

COVID-19 salgını sağlık, ekonomi, eğitim ve sosyo-kültürel alanlar başta olmak üzere toplumun en temel kurumu olan aileyi de derinden etkilemektedir. Ailenin yapısı, işlevleri ve aile içindeki rollerin dönüşümü belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Konuya Türkiye özelinde baktığımızda, ilk COVID-19 vakalarının görülmesinin ardından 16 Mart 2020 tarihinde okullara ara verilmesiyle ailelerin gündelik yaşam pratikleri bir anda değişmiş, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında çocukların bakımından sorumlu olarak kabul edilen anneler, çocuklarıyla birlikte “Evde Kal” sürecine dahil olmuşlardır. Bu sürecin kısa süreli olmayacağı öngörülerek, çocuklar için uzaktan eğitim, çalışan ebeveynler için de evden çalışma uygulamaları hayata geçirilmiş, özellikle de çalışan anneler için COVID-19 süreci gün geçtikçe daha zorlayıcı ve yorucu bir hal almaya başlamıştır. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye özelinde COVID-19 sürecinde okulların tatil edilmesiyle çocuklarıyla evde kalmak zorunda olan çalışan annelerin, özel alanlarındaki sorumluluklarına kamusal alanlarındaki iş yüklerinin eklenmesi sonucunda yaşadıkları zorlayıcı durum, toplumsal cinsiyet rolleri ve kamusal alan-özel alan ayrımı bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır. COVID-19 sürecini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele aldığımızda çalışan annelerin özel alanlarındaki ev içi rollerinin, çocuklarının uzaktan eğitimleri kapsamında dersleri, ödevleri ve etkinlikleriyle ilgilenmeleri, normal rutinlerinde yardım alabildikleri ev işlerini tek başlarına yapmak zorunda kalmaları, daha fazla ve dikkatli bir şekilde hijyen sağlama çabaları gibi yeni pratiklerle arttığı görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, çalışan anneler kamusal alanlarındaki yani iş hayatlarındaki sorumluluklarını da evden çalışma uygulamasıyla yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, COVID-19 sürecinde çalışan annelerin özel alanlarında kamusal alanlarını da oluşturmak zorunda kaldığı, annelik statüsü ve bu statüye bağlı rol beklentilerinin özellikle uzaktan eğitim ve evden çalışma uygulamalarıyla birlikte yeniden tanımlanma sürecine girdiği, başka bir ifadeyle annelik statüsüne bağlı rol beklentilerinin çeşitlenerek arttığı vurgulanmaktadır. COVID-19 süreci herkes için olduğu gibi, özel alanlarına kamusal alanlarını sığdırmak zorunda kalan çalışan anneler için de yeni bir süreçtir ve bu süreçte annelik, yeniden üretilip şekillenmektedir. Kadının, kamusal alanda gerçekleştirdiği işinin evden çalışma uygulamasıyla özel alanda da devam etmesi küresel salgın sürecinde bir zorunluluktur.

Bununla birlikte kamusal alanın özel alana sızması sonucunda kadın, özel alanı olan ev içinde hem anne hem de çalışan anne olma çabasıyla yorucu ve yıpratıcı bir sürece uyum sağlamaya, alışmaya ve üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Söz konusu durumu Parsons'ın anlamsal ve araçsal roller ayrımı bağlamında değerlendirecek, COVID-19 sürecinde çalışan annelerin hem anlamsal hem de araçsal rolleri aynı anda ve tek bir alanda yani özel alanda yerine getirmeye çalıştıklarını ifade edebiliriz. Bütün bunlardan hareketle çalışmamızda COVID-19 sürecinde ortaya çıkan bu yeni durumu toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, Parsons'ın anlamsal ve araçsal roller ayrımı, kamusal alan-özel alan ayrımı, kadın, anne(lik), çalışan anneler ile ilgili tanımlamalara ve değerlendirmelere yer vererek irdelemeye çalışacağız.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Kadın ve erkeğin, biyolojik anlamda farklı olduğu kabul edilerek, doğuştan gelen bu farklılıklar “cinsiyet” (sex) kavramıyla açıklanmaktadır. Ancak Vatandaş'ın (2007: 35-36) da ifade ettiği gibi cinsiyet, sadece biyolojik temelde anlam kazanmamaktadır. Cinsiyet, yaşamın ilk yıllarından itibaren toplumsal bir kategori olarak anlam kazanmaya başlarken; ileriki dönemlerde bireyin biyolojik cinsiyetini merkeze alan bir anlayış-düşünüş-yaşama dünyası inşa olmakta, bu dünyaya toplumsal cinsiyet (gender) adı verilmektedir. Türkçe Sözlük'te (2009: 372) cinsiyet kavramı “*bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiye ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks*” olarak tanımlanırken, toplumsal cinsiyet kavramına yer verilmemektedir. Bunun nedeni, İngilizcede toplumsal cinsiyeti ifade etmek için “gender” sözcüğü kullanılırken; Türkçede “gender” sözcüğüne karşılık gelen bir sözcük bulunmamakta ve alanyazında “toplumsal cinsiyet” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley'e (1972) göre cinsiyet, biyolojik anlamda kadın-erkek ayrımını ifade ederken, toplumsal cinsiyet erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşit olmayan bir bölünmeyi vurgulamaktadır (akt. Marshall, 1999: 98). Kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının dışındaki sosyo-kültürel yan anlamlarını barındıran toplumsal cinsiyet, toplumsal rol ve sorumluluklara vurgu yaparak, toplumun bizi nasıl algıladığı, bizden nasıl davranmamızı istediği ve neler beklediğine ilişkin ipuçlarını içeren bir kavramdır (Zeybekoğlu, 2013).

Sosyolojik anlamda rol, belli bir sosyal statüye sahip bireyden beklenen davranış olarak tanımlanırken (Macionis, 2012: 140), her toplumsal rol bir takım özellik, davranış, değer ve beklentileri de beraberinde getirmekte ve bir konumun etrafındaki görevlere ilişkin geleneksel beklentiler “rol beklentisi” olarak adlandırılmaktadır. Farklı kültürlerdeki her bir rol, az ya da çok olarak genelleştirilmiş ya da standartlaştırılmış (İçli, 2009: 100) iken, farklı statülere göre rol beklentilerinin değiştiği görülmektedir (Zencirkıran, 2015: 86). Rol kavramlarının toplumsal cinsiyet uyarlamaları ise kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün canlandırılması yani “cinsiyet rolü” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu bağlamda erkek ve kadın rolü olarak iki cinsiyet rolü mevcuttur (Connell, 1998: 78). Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyet kalıp yargılarını yansıtan, geleneksel olarak kadınla ve erkekle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade eden bir kavramdır. Toplumsallaşma sürecinde kız ve erkek çocuklar çeşitli nesnelere, etkinliklere, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini onlar için “uygun” ya da “uygun değil” şeklinde ayırt etmeyi öğrenmektedir (Yaşın Dökmen, 2006: 16).

Toplum tarafından kadına uygun görülen bir rol olan ev içi işler, erkek tarafından gerçekleştirildiğinde birey toplumsal rol kalıplarının dışına çıkmış olarak görülmekte ve genellikle yaptırımı ayıplanmak, alay edilmek ya da pısrık olarak değerlendirilmek şeklinde gelişmektedir. Ancak bir kadının uygun görülen rolden sapma davranışı göstermesi sonucu uygulanan yaptırımlar, genellikle daha ağır ve yıpratıcı olabilmekte, kadına yüklenen sorumlulukların daha fazla olduğu görülmektedir. Zaten “kadın” olmakla hayata bir adım geride başlayan kadınlar, toplumun omuzlarına yüklediği ağırlıklarla daha fazla zorlanmakta ve her şekilde denetim altına alınması gerektiği düşünülen bir varlığa dönüşmektedir (Akkaş, 2019: 102).

Toplumsallaşmanın ilk aracısı olarak aile, rol beklentilerinin de ilk karşılandığı yerdir ve Eken’in (2010: 35) de ifade ettiği gibi, aile içinde anne, baba, kadın, erkek, kız çocuk, erkek çocuk rol seti çeşitliliğinde her biri incelenmesi gereken birer toplumsal gerçeklik yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin doğduğu andan itibaren zihni yazılımını ilk gerçekleştirdiği ortam olan aile, birbirini tamamlayan iki farklı rol çiftinden oluşmaktadır: Anne-baba yani kadın-erkek. Kadın ve erkek arasındaki rol dağılımı ilk olarak erillik-dişillik boyutunda kendini göstermekte; çocukluk döneminde cinsiyete dayalı değerler ve davranış biçimleri bilinçsiz olarak öğrenilmekte; eril kültürlerde hırslı ve rekabet yönelimli olmak, dişil kültürlerdeyse alçak gönüllü olmak içselleştirilmektedir. Gelişen sanayi toplumunda kadının, anne, eş, ev kadını ve çalışan kadın/anne olarak toplumda birçok rolü bir arada üstlendiği görülmektedir. Ekonomik olanaklar ve gereklilikler burada değerlerden daha büyük rol oynamaktadır (Kartarı, 2006: 92-94). Kadının karşılığı olmayan ev içi emeğinin, kapitalist sistemin devamlılığının sağlanmasında belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Kadın anne, eş, arkadaş, meslektaş, araştırmacı ve bunun gibi pek çok rol ile ilişkilendirilmiş talepleri karşılamak için, kişisel zamanından feragat etmek durumundadır. Örneğin; kadın evliyse ertesi güne işe gidecek eşini işe hazırlamak, her gün yeniden ev işlerini yapmak, alışveriş listesini hazırlamak, faturaların gecikmemesine ve daha birçok konuya dikkat etmek durumundadır. Eğer evde bakıma muhtaç olan hasta ve yaşlı bireyler varsa onların bakımını üstlenmek, çocuk doğurmak ve büyütme gibi birçok ev içi sorumluluk kadına bırakılmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki görev dağılımı toplumsal ve tarihsel olarak kurgulanmakta ve her gün yeniden pekiştirilmektedir (Dikmen ve Maden, 2012: 257-258).

Çekirdek aile ve sanayi toplumu arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan en bilinen kuram Parsons’a aittir. Parsons’ın savı, çekirdek ailenin sanayi toplumunun ihtiyaçlarına olağanüstü bir şekilde uyum sağladığı; sanayi toplumlarının önemli özelliklerinden biri olan ekonomik farklılaşmanın geniş aileyle bağdaşmazken, çekirdek aileyle ideal bir şekilde uyduğu yönündedir. Parsons yalnızca çekirdek aile sisteminin daha geniş ailelerle ekonomik farklılaşmayı azalttığını ve böylece aile dayanışmasının temelini zayıflatan endüstriyel rekabetçi ücret-iş sorunlarını önlediğini öne sürmektedir. Aynı zamanda çekirdek aile, endüstriyel ekonominin talep ettiği gibi, coğrafi ve ekonomik olarak hareketli olabilen yeterince küçük bir birliktir (Bilton, Bonnett, Jones, Lawson, Skinner, Stanworh ve Webster 2008: 230). Bunlara ek olarak Parsons, cinsiyete bağlı ailesel roller kavramıyla erkeksi ve kadınsı rollerin uzmanlaşma amacının, ailesel alt-sistemi ayakta tutmak ve çocuğun toplumsallaşmasına temel sağlamak olduğunu vurgulamaktadır.

Parsons'a göre aile içerisinde erkeğin en önemli rolü ailenin maddi gereksinimlerini sağlamak, eve ekmek getirmek, kadının rolü ise ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenmektir. Böylelikle toplumla bağ kurma (araçsal) rolü erkeğe/babaya, anlamlı rol ise kadına/anneye düşmektedir. Parsons'ın kuramındaki araçsal/anlamsal roller ayrımı, geleneksel ailedeki yaşa ve cinsiyete dayalı iş bölümünü anımsatmaktadır. Psikanaliz, sosyometri gibi bilimlerden faydalanılarak, bilimsel bir temele dayandırılmaya çalışılan bu kuram, aile grubunun statik bir biçimde sürmesini amaçlamaktadır (akt. Sayın, 1990: 54-55).

Ailenin, içerisine girdiği toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin etkisiyle, kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun rolleri edinerek, toplumsal cinsiyet kimliklerini kazanmaktadır. Bu süreçte kadınlar için ev işleri ve çocuk bakımı, erkekler için ise iş hayatında gerçekleştireceği roller önem kazanmaktadır (Powell ve Greenhouse, 2010: 1012). Toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılar, erkeğin en önemli rolünü ailenin geçimini sağlamak, kadının en önemli rolünü de çocuklarını büyütmek ve aile yaşamının devamlılığını sağlamak olarak belirlemektedir (Moya, Expósito ve Ruiz; 2000: 825). Erkekler ile kadınların rolleri kültürden kültüre değişmekle birlikte, genel olarak erkeklerin rollerine kadınlardan daha fazla değer verildiği, neredeyse her kültürde kadınların birincil sorumluluğunun çocuk bakımı ve ev işleri olduğu görülürken, erkekler ailenin geçimini sağlamakla sorumludur. Cinsiyetler arasında hüküm süren bu iş bölümü, erkekler ile kadınların, güç saygınlık ve zenginlik bakımından eşit olmayan konumlar edinmelerine yol açmaktadır (Giddens, 2005: 112). Bununla birlikte kadın ücretli olarak istihdam edilse dahi bu ücret aile bütçesine katkı olarak görülmekte ve kadının esas yerinin evi olduğu anlayışı tamamen değişmemektedir (Eken, 2010: 36). Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, cinsiyete dayalı iş bölümü eşitsizlikleri üzerine kurulan kadın ve erkeğin rol ve sorumlulukları aracılığıyla belirlenmektedir. Bu anlamda öngörülen erkek egemen/ataerkil ailede, erkeğin aile reisliği ve otoritesi, aile ücretine dayalı kadının bağımlılığı ve aile içi şiddet, aile ideolojisi tarafından meşrulaştırılmakta ve aynı zamanda aile içi güç ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır (Koçak Turhanoglu, 2011: 188).

Toplumsal bir yapı olarak ailenin değişimi toplumsal değişimin bir parçasıdır ve toplumsal değişimin ailedeki yansımaları çeşitli yönlerle ele almak mümkündür. Bunlar; aile kavramının ve tanımının dönüşümü, aile içindeki rollerin dönüşümü, aile ile diğer toplumsal kurumların ilişkilerindeki dönüşüm, akrabalık ilişkilerinin dönüşümü ve aile kurumunun işlevlerindeki dönüşüm olarak ele alınabilmektedir (Sarı, 2016: 92). Toplumsal değişimin hız kazandığı günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönüşmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımının artması, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi gelişmeler geleneksel kadınlık ve erkeklik örüntülerinin belirli ölçüde geçerliliğini kaybetmesine yol açmaktadır (Zeybekoğlu, 2013: 20-21). Kadının erkeğe ait olarak tanımlanan kamusal alana girmesiyle birlikte, erkek de kadına ait olarak tanımlanan özel alanda yani ev içinde kadının sorumluluklarını paylaşmaya, kadınların ve erkeklerin cinsiyet rolleri birbirine benzemeye başlamakta ve bu durum "androjeni" kavramıyla ifade edilmektedir. Androjenlik, Bem (1974) tarafından geliştirilerek, kabul görmüş bir kavramdır. Androjenlik, sözcük olarak Yunanca'da erkek anlamına gelen "andro" ile kadın anlamına gelen "gyne" sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşturulmuş bir kavram olarak, geleneksel kadınsı-erkeksi kategorilerine bir karşı çıkışın ve insanların hem kadınsı hem de erkeksi olabileceklerinin ifadesidir (akt. Dökmen, 2006: 71).

Hem erkeksi hem kadınsı özellikleri yüksek düzeyde gösteren kişilere de “androjen” denilmektedir (Navaro, 2007: 29). Bu bağlamda kadının çalışma yaşamında yer almaya, para kazanmaya başlamasıyla geleneksel aile düzeninin dayandığı ayrılmış kadın-erkek rolleri yerini paylaşmaya dayalı cinsiyet rolleri anlayışına bırakmaktadır (Fortin, 2005: 419). Ancak değişim boyutunda değerlendirilen bu ve benzeri durumlar, kadının yerinin evi olduğu; asli görevinin ailesel rolleri bağlamında ev işleri ve çocuk bakımı olduğu ve çalışma hayatında yer alarak kazanmaya başladığı paranın evin geçimi için yardımcı nitelikte olduğu yönündeki düşünceleri ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Bu noktada toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerine kısaca değindikten sonra toplumsal cinsiyet odaklı bir ayrım olarak karşımıza çıkan kamusal alan-özel alan ayrımını irdelemeye çalışacağız.

2. KAMUSAL ALAN-ÖZEL ALAN AYRIMI

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında Antik Yunan’a kadar uzanan kamusal alan-özel alan ayrımı, biyolojik açıdan kadın ve erkek arasındaki mevcut ayrımı meşrulaştırmanın aracı olarak günümüze kadar kullanılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte günümüzde kadınlık ve erkekliğin toplumsal birer inşa olduğu belirtilmekte, kadınlar “doğaları” nedeniyle kamusal alandan dışlanmakta ve bu dışlanmışlığa ilişkin mücadele vermektedir (Güninde Ersöz, 2015: 83-84). Kamusal alan-özel alan ayrımı, tarihsel süreçte esas olarak toplumsal cinsiyet temelli bir ayrım karşılık gelmektedir. Bu ayrım, kadınları özel alanda konumlandırarak, hanede bakım, yetiştirme, beslenme gibi yeniden üretim etkinlikleriyle sorumlu tutarken, erkekler de kamusal alanda politika, ekonomi gibi alanların sorumluları olmaktadır (Pınarcıoğlu, 2017: 12-13). Kamusal ve özel alanın cinsiyetlere göre kamusal alanın erkeğe, özel alanın kadına şeklinde ayrıştırılması, kadının toplumsal yaşama katılımında belirleyici olmaktadır. Erkekler ekonomi ve siyaset alanında yani kamusal alanla, kadınlar ise yeniden üretim süreci ve ev içindeki işlerle sorumlu tutulmaktadır. Kadınların kamusal alana dahil olmaları çoğu kez kısıtlanarak, bu kısıtlama “kadınların doğaları” ile açıklanmaktadır (Güninde Ersöz, 2015: 89).

Aile kurumundaki birçok sorumluluğun kadına ait olması ve aile içi rollerde kadınların daha fazla sorumluluk alması kadını, özel alanına hapsederek üretim sürecinden, çalışma hayatından başka bir ifadeyle, kamusal alandan uzak tutmaktadır. Bu nedenle sistemin kendisinin cinsiyetçi olduğunu ve ataerkil politikalar üzerine inşa edildiğini söyleyebilmekteyiz (Aktaş, 2013b: 63). Modernleşmeyle birlikte kadına ve erkeğe atfedilen roller daha da belirginleşerek, erkek evin geçimini sağlayan ve otoritenin sahibi olarak kamusal alanda yerini almakta, kadın da özel alanında ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluklarını yerine getirerek, eşini mutlu etmeye çalışan birey konumuna yerleşmektedir. Zamanla ekonomik koşulların değişmesi kadının ücretli olarak çalışma yaşamında yer almaya başlamasını, böylelikle çift maaşlı ailelerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Kadın kamusal alana girmeye başlamakta ancak kadınlar için toplumsal olarak belirlenen sınırlar kamusal alana da taşınarak, kadınları kamusal alanda ikincil konuma mahkûm etmektedir (Yılmaz, 2018: 2). Modern toplum yapısının karakteristiği olarak karşımıza çıkan kamusal alan-özel alan ayrımı, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkarken, aile üretim birimi olmaktan çıkarak, kadının konumunda önemli değişimler yaşanmaktadır.

Erkekler, ev dışında istihdam edilmenin verdiği avantajla siyaset ve ekonomi gibi alanlarda yani kamusal alanda daha fazla yer alırken; kadınlar çocuk bakımı ve ev düzenini sağlamakla ilgili sorumlulukları yüklenerek ev içi değerlerle eşleşmektedir. Daha fazla oranda kadının ücretli iş gücüne katılmasıyla, kadın ve çalışma hayatına ilişkin “kadının yeri evidir” gibi klişeleri sarsmaktadır. Ev ve iş yerinin mekânsal olarak ayrışması ve hanenin dönüşümü ile kadının daha önceki dönemlerde sürdürdüğü ev ortamında ev işleri ve bakım gibi duygusal, sosyal ilişkileri oluşturma ve sürdürme sorumluluğu bu dönemde de devam etmektedir. Ancak bu süreçte kadınların ev eksenli özel alanlarından çıkarak istihdam sürecine dâhil olmalarıyla, üzerlerindeki özel alana ilişkin sorumlulukların ortadan kalkmadığı da görülmektedir (Başak, Kınır ve Yaşar 2013: 19-20). Sandıkçioğlu’nun (1998: 13) da ifade ettiği gibi, ücretli çalışan kadınlar iki rol birden yüklenmekte ve çalışan evli kadınlar için bu durum genel bir kural kadar geçerli olmaktadır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasının beraberinde getirdiği kamusal alan-özel alan ayrımı ve kadının evin gelirine olan katkısını kadınlık rolleriyle birlikte ve onları aksatmamaya çalışarak devam ettirmesi önemli bir sorun oluşturmaktadır. Kadının mesleği ve statüsü ne olursa olsun, ev işi ve çocuk bakımından sorumlu tutulmaktadır. Kadın özel alanında geleneksel rollerini gerçekleştirirken, ev içi emek somut bir değere dönüşmediği ve hızla tüketildiği için “emeğin görünmeyen yüzü” kadın bağlamında eşitsiz ilişkiler ağını ortaya çıkarmaktadır (Aktaş, 2013a: 259-260). Cinsiyetler arasındaki ilişkileri anlamlandırmak için iktidar söylemlerine bakmakla yetinmeyerek, özel alan ile kamusal alanın ekonomik, siyasal, kültürel ve hukuki ilkelerle nasıl inşa edildiğini irdelemek gerekmektedir (Aktaş, 2013b: 54). Çiçekli’nin (2019: 2) de vurguladığı gibi günümüzde halen kadın konusu toplumsal cinsiyet rolleri, kamusal alan-özel alan ayrımı ve statüsü bağlamında geniş çerçevede tartışılmaktadır. Kadınların, toplumdaki toplumsal cinsiyet algısına göre belirlenen rol ve statüsüyle sosyal yaşam alanlarında (kamusal ve özel alanlar) erkeklerle eşit düzeyde yer alamaması, daha doğru bir ifadeyle ötekileştirilmeleri önemli bir insan hakları ihlali olarak görülmekte ve bir an önce çözüme kavuşturulması gereken bir sorun olarak belirtilmektedir (Bilican Gökçaya, 2015: 59). Kadınların istihdam oranları artmış olmakla birlikte halen erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Genellikle tüm dünyada kadınlar yarı zamanlı olarak daha fazla çalışmakta ve daha az ücret almaktadır; çoğu zaman da özel alandaki ev ve bakım sorumluluklarının büyük kısmını yerine getirmektedir. Söz konusu durumun önüne geçmek adına dünya genelinde çeşitli girişimler bulunmaktadır. Avrupa Birliği, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden bir tanesi kamusal ve özel alanlarda kadınlara ve kızlara yönelik her türlü ayrımcılık, şiddet ve zararlı uygulamayı sona erdirerek, cinsiyet eşitliğini sağlamaktır (Urfa ve Can, 2020: 168).

3. KADIN, ANNE VE ÇALIŞAN ANNE SARMALI

Kadınların üretim hayatı içinde yer alması insanlık tarihi kadar eski bir olgu iken, ücretli çalışması Sanayi Devrimiyle birlikte görülmektedir. Savaşların etkisiyle ilk kez çalışma yaşamına ücretli olarak giren kadınların, eğitim düzeylerinin yükselmesi, ekonomik güçlükler nedeniyle kadınların kazancına olan ihtiyacın artması, ucuz iş gücü oluşturmaları gibi nedenlerle giderek artan sayıda çalışma yaşamında yer almaya başlamaktadır.

Bu süreçle birlikte kadınların anne, eş, ev kadını üçlemine bir de çalışan kadın rolünü ekledikleri görülmektedir. Kadınların tüm bu rollerini aynı anda yerine getirmek zorunda kalmaları birtakım sorunları da beraberinde getirmekte, cinsiyet rollerinin yeniden sorgulanmasını sağlamaktadır (Altan Arslan, 2000: 5). Kadının çalışmasının toplumsal ve ekonomik koşulların yarattığı gereksinimlere bağlı olduğu gerçeğinden hareketle, özellikle evli kadınların çalışmasının toplumsal olarak yerleşmiş bir norm olmadığı açıktır. Dolayısıyla kadınların iş gücü içinde daha fazla yer almaya başladıkları modern toplumda, durumun normatif olarak muğlak bir temelde yer alması, çalışan evli kadınların aile içi rollerinde kaçınılmaz olarak birtakım değişimleri de beraberinde getirmektedir (Önder Erol, 2019: 95). Erkeğe kamusal alanda evin geçimini sağlama, kadına ise ev işleri ve çocuk bakımı rollerini atfeden evcimenlik kültürü ya da ayrı dünyalar ideolojisi, bazı toplumlarda diğer ideolojilerle harmanlanarak günümüze kadar ulaşmış olmakla birlikte büyük ölçüde aşınmaya da uğramaktadır. Evcimenlik kültürünün iki ayağından biri olan ev işleri, teknolojik gelişmeler ve ailenin artan gelir seviyesi doğrultusunda zaman içerisinde önemini yitirirken, diğer ayağını oluşturan çocuk bakımı ise kadınların doğrudan biyolojik yetisi olan anneliğe iliştilerilerek varlığını korumaya devam etmektedir (Kılıç, 2019:18).

Kadınların emek piyasasına katılımları devrim niteliğinde bir değişimdir. Kadınların emek piyasasına katılım oranlarının hızlı artışına rağmen, özel alandaki işlerin kadın ve erkek arasındaki eşitlikçi iş bölümüne ilişkin değişiminin yavaş olması alanyazında “ertelenmiş devrim” ya da “gecikmiş uyarlanma” kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Kadınların çalışma yaşamında yer alarak kamusal alanda edindiği hakların artışına rağmen özel alanlarında ev işleri ve çocuk bakımının ağır yükünü taşımaya devam etmektedir. Özel alanın ev içi sorumluluklarının eşitlikçi paylaşımına dönüşmesi sürecinin yavaş ilerlemesi, eşler arası çatışma ve gerilime neden olabilmektedir. Kadınların ücretli bir işte çalışırken, evde yapmaya devam ettikleri ev işleri ve çocuk, yaşlı bakımı gibi hizmetleri kadınların ikinci vardiyası olarak kavramsallaştırılmaktadır. İkinci vardiya kavramı, formel sektördeki ücretlendirilmiş emeğe ek olarak ev içerisinde gerçekleştirilen ücretlendirilmemiş emeği tanımlamak için kullanılmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmaların tüm kadınların görünmeyen emeğinden, özellikle istihdama katılan kadınların görünmeyen emeği tartışmalarına doğru evrilmeye başlamaktadır (Başak, Kıngır ve Yaşar, 2013: 7).

Toplumsal yapı, kadınların sosyal ilişkilerde duygusal beklentilere daha fazla önem vermelerini beklemekte ve aile bütünlüğünü sağlamak ve devam ettirmek konusunda kadına aktif bir rol yüklemektedir. Bu bağlamda geçmişten günümüze kullanımını devam ettiren “Yuvayı dişi kuş yapar.” atasözü, aile içerisindeki kadın rolüne atfedilen sorumluluğu vurgulamaktadır. Kadınların bu sorumluluğuna karşılık erkeklerin koruyuculuk ve hâkimiyet gibi toplumsal rollerine ve görevlerine vurgu yapılmaktadır (Ersoy, 2009: 214). Kadınların öznel kimliklerini oluşturma sürecinde “iyi bir anne olma”, “iyi bir eş olma”, “iyi bir evlat olma” gibi toplumsal gerçeklikler meslek edinme ve kariyer yapmanın yanında önemsenen diğer konulardır. Bu süreç yerel dinamiklerin oluşturduğu kültürel kodlarla bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır. Bir başka ifadeyle bu kültürel kodlar yerel gerçekliklerin bir tezahürü olarak kadınların öznel kimliklerini oluşturma sürecinde toplumsal ilişkilerden beslenen önemli değerler sistemidir (Aktaş, 2019: 256).

Erdoğan (2008: 81) çalışmasında, anneliğin üretimi ve yeniden üretimini şu ifadelerle açıklamaktadır: “Erkek egemen değerlerin yönlendirilmesinin bir sonucu olarak kamusal alan-özel alan ayrışımı, cinsiyete dayalı iş bölümü ve farklı cinsiyet kimliklerinin oluşumu, annelik pratiğinin psiko-sosyal etkilerinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş toplumlarda halen süregelen güç ve baskı mekanizmaları, ideolojiler, temel kültürel araçlar ve toplumsal kurumların aracılığıyla özellikle özel alanda asimetrik cinsiyet ilişkilerini yeniden üretmeye devam etmektedir ve bunun sonuçları kamusal alanda kendini göstermektedir. Kısacası, özel alan-kamusal alan karşılıklı etkileşim içerisinde döngüsel bir süreç olarak hem anneliğin üretimini yaratmaktadır hem de onun bir sonucu olarak yeniden üretilmeye maruz bırakılmaktadır.”

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığını sürdüren annelik olgusu; neslin devamını sağlayan biyolojik bir durum olmanın çok ötesinde farklı toplumlarda farklı annelik tezahürleri farklı annelik algıları, anneliğe yüklenen farklı anlamlar ve beklentiler nedeniyle sosyolojik araştırmaların odak noktalarından biri olmuştur (Kılıç, 2019:17-18). Miller (2010: 33) anneliği; bir rol oynamaktan daha fazlasıdır şeklinde ifade ederken, Donath (2018: 28) anneliği, kadının kendisine ve dünyaya kelimenin tam anlamıyla kadın olduğunu ilan etmesi olarak belirtmektedir. Coulter (2010: 571) ise, anneliği bir prensip, toplulukların siyasi ve sosyal düzeninde önemli bir bileşen yani ideolojik ve politik olarak işlev gören toplumsal bir kurum olarak açıklamaktadır. Aslında kadının biyolojik becerisi olan annelik, onu baskılamının ve üzerinde iktidar kurmanın bir aracı haline gelmektedir. Buna göre edilgen konumdaki kadın için annelik, onun iradesinin de üstünde bir güç olduğu için sürekli dışarıdan müdahale edilmesi ve düzenlenmesi gereken bir işleyişe sahipmiş gibi algılanmaktadır (Dudu Karaman ve Doğan, 2018: 1475). “Is Female to Male as Nature Is to Culture?” adlı çalışmasında doğa-kültür ekseninde kadının ikincil konumunu sorgulayan Ortner (1974), Chodorow’un tespitlerine öncülük ederek, anneliğin söz konusu ikincil konumla olan doğrudan ilişkisini vurgulamaktadır. Doğum sonrası annenin üstlendiği çocuk bakıcılığı ve yetiştiriciliği rolü, zaman içerisinde kadının sosyal rollerinin ev içi alanda konumlandırılmasıyla sonuçlanmaktadır, başka bir ifadeyle artık “kadının yeri evidir” (akt. Erdoğan, 2008: 76).

Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow, kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun oluşumunu kamusal alan-özel alan ayrımından hareketle açıklamaya çalışmaktadır. Chodorow, geleneksel iş bölümü, sanayileşme ve kapitalist ekonominin gelişim sürecini sorgulamakta ve anneliğe ilişkin kapsamlı bir analiz ortaya koymaya çalışmaktadır. Özellikle kapitalist ekonominin gelişmesi ve sanayileşme sonucunda kamusal alanda ve özel alanda oluşan cinsel iş bölümüne dikkati çeken Chodorow (1978:34), erkeklerin kamusal alandaki birincil konumları nedeniyle ebeveynlik bağlamında ikincil bir rol üstlendiklerini belirtmektedir: “Herhangi bir tarihsel dönemde kadınların anneliği ve cinsiyete dayalı iş bölümü, yapısal açıdan sosyal organizasyon kurumlarına ve diğer boyutlara bağlıdır. Sanayileşmiş kapitalist toplumlarda kadınların anneliği, cinsiyet organizasyonu ile ekonomik organizasyon arasındaki ilişkiler için merkezîdir. Cinsiyet eşitsizliği, bu kurumların organizasyonunda gizil olarak bulunur ve bunlar tarafından tekrar edilir, bireysel aktörlerin iradesine göre yeniden üretilmez.” (akt. Erdoğan, 2008: 77)

Parsons'a (1955) göre evli kadının bir mesleği olsa dahi, özellikle orta sınıflarda pek çok durumda kadının mesleği kendi sınıfından erkeklerin meslekleri ile hem statü hem gelir anlamında yarışmamaktadır. Evli çift için mesleki yapı içerisinde asimetrik bir ilişki söz konusudur. Bu asimetrik ilişki hem işlevsel anlamda hem de cinsiyet rollerinin kalıplaşması adına büyük bir önem taşımaktadır. Olumlu işlevsel yönüyle, teknik yeterlilik, rasyonalite ve evrensel normların geçerli olduğu bir değerler sistemini yaygınlaştırmaktadır. Cinsiyet rollerinin kalıplaşması adına ise tek bir kişinin aileye statü sağlaması aile içindeki dayanışmanın yoğun olmasını sağlamaktadır. Aile içinde eşler arasında bir rekabetin oluşmasının önüne geçmektedir. Ayrıca ailenin statüsünün erkeğin mesleki statüsüyle belirlenmiş olması psikolojik anlamda bir güvenlik hissi sağlamaktadır (akt. Sadıkoğlu, 2019: 239).

Evliliğin kadınlara yüklediği, erkekleri ise kayırdığı Durkheim'dan beri bilinmektedir. Bir yüzyıl sonra küçük farklılıklardan söz edilmekle birlikte ev işleriyle ilgili eşitsizlik devam etmektedir. Evlilik yaşantısının her zaman kadınlar için ev işlerinin paylaşılması, çocukların eğitiminde olduğu gibi, mesleki kariyer gelişimleri ve ücretlendirme konularında da sosyal ve kültürel bir bedeli olmaktadır (Badinter, 2011: 24). Ekonomik sıkıntı, zorunluluk nedeniyle çalışan kadınlar, iş hayatlarını devam ettirmekte zorlanmaktadır. Çalışmak zorunda olmayan kadınlar ise aile düzenini bozan bir güçlük ya da annelik görevlerini aksatan bir durum yaşadıklarında çalışma yaşamını ya belirli süre için ya da tamamen terk etmektedir. Çalışan kadın, çocuk konusunda planlama yapmadan önce, kendisine çocuğun bakımında kimin yardımcı olacağını planlamak zorunda kalmaktadır (Razon, 2001: 230). Kandiyoti (2007: 52) meslek sahibi kadınlarda bile, iş ve ev sorumluluklarını bir araya getirmekten doğan gerilimin, yeni rol taleplerinden korunmaya devam eden erkeklere yansımaya nadiren izin verildiğini vurgulamaktadır. Kandiyoti, bu koruma işlevinin, değişimin etkilerini çiftten uzak tutarak birer "tampon" görevi gören kadınların (hizmetçi, dadı, yoksul akraba ve annelere kadar uzanan) yardımı ya da sömürüsü ile sağlandığını belirtmektedir. Tartışılan tüm bu durumlarda ideoloji ve yapısal desteklerle beslenen erkek rolü, değişimden en az etkilenen rol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern toplumda kadınların istihdama katılımlarının artması ile kamusal alandaki rollerin dönüşümü kısmen ve daha hızlı gerçekleşirken, özel alandaki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi daha yavaş gerçekleşmektedir. Özel alandaki toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda ev içerisindeki ücretlendirilmemiş iş yükü, kadına ait olmaya devam etmekte ve kadınlar erkeklerden çok daha fazla sorumluluğa sahip olmaktadır. Böylece çiftler arasındaki ikinci vardiyanın kadına yönelik olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013: 13). Günümüzde modernleşmeyle birlikte kadın ve erkek rollerinde yaşanan birtakım değişimler, kadınların eşlerinden beklentilerinin artmasını da beraberinde getirmektedir. Özellikle çalışan kadınlar roller konusunda eşlerinin desteğine çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda eğer roller konusunda bir paylaşım söz konusuysa, kadın açısından bir çatışma durumunun yaşanması söz konusu olmamaktadır. Erkek açısından düşünüldüğünde, toplum cinsiyet bakış açısına sahip erkeklerin birtakım rolleri eşleri ile birlikte yapmak durumunda olması, erkekte bir memnuniyetsizlik ve çatışma durumu meydana getirebilmektedir (Akgül Gök ve İl, 2017: 533).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri, anlamsal ve araçsal roller ayrımı, kamusal alan-özel alan ayrımı, kadın, anne(lik), çalışan anneler ile ilgili en genel tanımlamalar ve değerlendirmelerle aktarmaya çalıştığımız kadın, anne, çalışan anne sarmalını şimdi de COVID-19 pandemi sürecinde irdelemeye çalışacağız.

4. COVID-19 SÜRECİNDE ÖZEL ALANINA KAMUSAL ALANI SIĞDIRAN ÇALIŞAN ANNELER

COVID-19 pandemisiyle birlikte, dünya genelinde özellikle insanların toplu olarak bir araya geldikleri ortamlar, durumlar salgının yayılma hızını arttırdığı için “evde kal” çağrısını destekleyecek nitelikte çeşitli yasaklar, kısıtlamalar getirilerek sosyal izolasyonun sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda birçok ülke eğitim sürecine geçici süreyle ara vererek, öğrencilerin uzaktan eğitim almalarını sağlamaktadır. UNESCO (United Nations Educational Scientific And Cultural Organization) tarafından 4 Mart 2020 itibariyle öncelikli olarak 22 ülkede okullara ara verildiği açıklanmıştır. Ancak sürecin kısa olmayacağı uzmanlar tarafından açıkça ifade edildiği için eğitimde devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla dijital araçlar aracılığıyla eğitim materyalleri dijital ortamlara yüklenerek çeşitli çözüm yolları üretilmiştir. Dünya genelindeki bu süreci takiben Türkiye’de de 16 Mart 2020 tarihi itibariyle Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullar ve Yükseköğretim Kurumuna bağlı üniversitelerde eğitime geçici süreyle ara verilmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de kesintiye uğrayan eğitim sürecini devam ettirebilmek için uzaktan eğitim olanakları yapılandırılarak öğrencilerin evlerinden eğitim sürecine dahil olmaları sağlanmıştır. Eğitim alanında uzaktan eğitim uygulamasına geçilmesi kadar önemli bir başka değişim de çalışma yaşamının aksamaması için evden çalışma uygulamasının hayata geçirilmesi olmuştur. Hayati öneme sahip çalışma alanlarının dışında kalan pek çok sektörde evden çalışma uygulamasına geçilmiştir. COVID-19 sürecinde kadın-erkek ya da kamu-özel sektör çalışanı olmak fark etmeksizin, çalışma yaşamında yer alan birçok kişi evden çalışma uygulamasına uyum sağlamak ve evden çalışmayı gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

COVID-19 salgınının pek çok alan gibi aileyi de yapı, işlev ve roller bağlamında derinden etkilediği görülmektedir. “Evde Kal” çağrısını desteklemek amacıyla hayata geçirilen uzaktan eğitim ve evden çalışma uygulamaları ailelerin gündelik yaşamlarını ciddi anlamda değişikliğe uğratmıştır. Konuya özellikle Türkiye özelinde ve kadınların aile içinde sergilediği roller kapsamında eş, anne ve çalışan anne sarmalında baktığımızda, COVID-19 salgınıyla birlikte özellikle kadınların çok zorlayıcı ve yorucu bir süreci deneyimlemek zorunda kaldıkları bir gerçektir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ev işleri ve çocukların bakımından sorumlu olan annelerin özel alanlarındaki ev içi rollerinin, çocuklarının uzaktan eğitimleri kapsamında dersleri, ödevleri ve etkinlikleriyle ilgilenmeleri, normal rutinlerinde temizlikçi, bakıcı ya da aile büyüklerinden yardım alabildikleri ev işlerini tek başlarına yapmak zorunda kalmaları, daha fazla ve dikkatli bir şekilde hijyen sağlama çabaları gibi yeni pratiklerle ciddi oranda arttığı görülmektedir. Tüm bunlara çalışan annelerin kamusal alanlarındaki sorumluluklarını evden çalışma uygulamasıyla yerine getirmek zorunda kalmaları eklenmekte yani çalışan anneler, COVID-19 sürecinde özel alanlarına kamusal alanlarını da sığdırmak zorunda kalmaktadır. Üstelik, birçok rolü tek bir alanda gerçekleştirmeye çalışmak, kadınlar için pandemi sürecinde bir zorunluluktur.

COVID-19 sürecinde annelik statüsüne bağlı rol beklentileri çeşitlenerek artmakta ve annelik yeniden üretilip şekillenmektedir. Çalışan annelerin iş ve ev yaşamlarındaki yani kamusal ve özel alanlarındaki dengeyi kurmaları normal rutinlerinde bile zorken, COVID-19 sürecinde evde kalmak zorunda olan çocuklarla özellikle de anne ilgisi ve sevgisine daha çok ihtiyaç duyan küçük yaştaki çocuklarla çok daha yıpratıcı bir hal almaktadır. Evde kalma sürecinde çalışan annelerin ev ortamlarında diğer aile üyeleri ve onların kendisinden beklentileriyle, çalışma yaşamlarını sabit bir mesai saati ile sürdürmeleri oldukça zordur. Hayatımızı bir anda etkisi altına alan ve daha önce deneyimlemediğimiz COVID-19 süreci, annenin kamusal alanını özel alanına sığdırabilmesi için gerekli koşulları da barındırmayabilmektedir. Çalışan annelerin büyük bir çoğunluğu kreş, anaokulu ve eğitim kurumlarının diğer kademelerinden, anneanne/babanne gibi aile büyüklerinden, bakıcı/dadı, gündelikçi gibi aktörlerden yardım alırken, COVID-19 sürecinde kurumların kapatılması, aile büyüklerinin risk grubunu oluşturması ve 20 yaş altının sokağa çıkma yasağı olması gibi etkenler çalışan annelerin yardım almaksızın ya da sınırlı oranda eş yardımıyla bu sürecin üstesinden gelmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Henüz erken olmakla birlikte, çalışma kapsamında savunduğumuz, irdelediğimiz çalışan annelerin COVID-19 salgınıyla deneyimlemek zorunda kaldığı yıpratıcı süreçle ilgili öngörülerimizi destekleyici nitelikteki çalışma bulgularını bilim dünyasıyla paylaşmaya başlamaktadır. Bu çalışmalara verebileceğimiz ilk örnek Bozkurt'un (2020), COVID-19 salgını sonrasındaki gelişmeleri ortaya çıkarmak amacıyla 5300 kişinin katılımıyla internet üzerinden gerçekleştirdiği oldukça geniş kapsamlı araştırmasıdır.

Bozkurt (2020), araştırmaya katılanlarla ilgili bilgi verirken ağırlıklı olarak üniversite ve üzeri eğitime sahip olduklarını ve şehirli, orta ve üst orta sınıfı temsil ettiklerini belirtmektedir. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ise şu bulgular göze çarpmaktadır:

- Katılımcıların geleceğe yönelik umutları olmakla birlikte, salgının bitiş süreciyle ilgili belirsizlikten tedirgin oldukları, büyük ölçüde huzursuzluğun ve varoluşsal kaygıların arttığı,
- Salgın sürecinde kadınların iş yükünün olağanüstü bir şekilde arttığı,
- Salgınla birlikte evden/online çalışan kadınların, çocuk bakımı ve temizlik işlerinde yardımcıları kaybettiği, dışarıdan yemek sipariş imkânlarının büyük ölçüde ortadan kalktığı, kadınların ruh hallerinin erkeklere göre çok daha olumsuz etkilendiği ve çok daha stresli hale geldikleri,
- İşin yanında yemek, çocuk bakımı ve temizlik gibi işlerin de çoğunluğunu üstlenen kadınlar arasında işlerindeki verimliliğin, erkeklere oranla çok daha fazla gerilediği,
- Hanede yaşayanların sayısı arttıkça, evden/online çalışanların verimliliklerinin düştüğü görülmektedir.

Bozkurt'un (2020) çalışması, Türkiye'de alana ilişkin en güncel, en yeni çalışmalardan biridir. Bu nedenle araştırma sonucunda elde edilen bulguların bilimsel yayınlara dönüştürülme sürecinde olduğu belirtilmiştir. Çok yakın bir zamanda araştırma sonucunda elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde bilim dünyasına sunulacaktır.

Ancak Bozkurt tarafından paylaşılan, yukarıda belirtilen bu sınırlı bulgular bile çalışma kapsamında savunduğumuz salgın sürecinde kadının/annenin iş yükünün arttığı, özellikle de çalışan kadın/annenin evden çalışma uygulamasıyla daha yıpratıcı bir süreçten geçtiğini destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymaktadır.

Çalışmamızı destekleyici nitelikteki bir başka çalışma da 5 Mayıs tarihinde “Cinsiyet eşitsizliği daha da derinleşti.” (2020) başlığıyla paylaşılan haberde Cambridge, Zürih ve Oxford Üniversiteleri’nden uzmanların 9-14 Nisan 2020 tarihleri arasında inceledikleri araştırmalarıdır. Söz konusu çalışma, kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmadığını ayırt etmeksizin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bakımından etkilendiklerini açıklamaktadır. Araştırma bulguları, bir annenin (çalışıp çalışmadığını ayırt etmeksizin) çocuğunun bakımı ve eğitimi için 6 saat harcarken, aynı koşullardaki bir babanın aynı işlere 4 saatin biraz üzerinde bir zaman harcadığını göstermektedir. Bilim insanları COVID-19 salgınının kadınların ev dışındaki yani kamusal alandaki üretim faaliyetlerinin belirgin bir şekilde azaldığını elde ettikleri araştırma verileriyle ortaya koymaktadır. Bu duruma akademisyen kadınlar örneğinde bakıldığında, kadınlar tarafından üretilen tek yazarlı makalelerin sayılarında bir azalma görülürken, aynı süreçte erkek akademisyenlerin yazdığı makalelerin sayılarında artış görülmektedir. BBC’de yer alan bir haberde ise Felsefe Vakfı CEO’su Worley, söz konusu süreçte vakfın iş yükünün önemli bir kısmının erkekler tarafından gerçekleştirildiğini belirterek, “Çünkü kadın felsefecilerimizin çoğu çocuklarının bakımı ve eğitimine odaklanmış durumda.” ifadesini kullanmaktadır. Ebeyenler ile bakıcı rolündeki bireylere danışmanlık hizmeti veren Working Families adlı kuruluş ise sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulanmaya başlamasından itibaren, danışmanlık hizmeti için yapılan başvuruların 6 kat arttığını ve kendilerinden destek isteyenlerin %80 oranında kadınlar olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte söz konusu kuruluş, çocuklu kadınların pandemi sürecinde iş yerleri tarafından destek görmediğine ve bazı kadınların ücretsiz izin almalarına ya da işten ayrılmaya zorlandıklarına dair kanıtları olduğunu da belirtmektedir.

SONUÇ

Yaşanılan toplumsal yapı ve dönem, kadın ve erkeğin toplumsal ilişkilerini belirlemede etkin bir rol oynarken (Giddens, 2005), toplumsal cinsiyetin içeriği tarihsel süreçler bağlamında değişebilmekte ve ekonomik, politik, sosyal süreçlerin kadınların ve erkeklerin konumunu ve bu konumun değişimi nasıl etkilediği (Kayasü, 1997: 179) merak konusu olmaktadır. Günümüz dünyasında ise en çok merak edilen, sorgulanan konular arasında hiç şüphesiz COVID-19 salgınının ekonomi, sağlık, eğitim ve sosyo-kültürel alanlar başta olmak üzere, hayatlarımızda yol açacağı değişim ve dönüşümler yer almaktadır. COVID-19 salgını yüksek bulaşıcılık özelliği yüzünden, ortaya çıktığı andan itibaren dünya genelinde panik ve tedirginlik ortamı yaratarak, ülkeleri çok çeşitli ve geniş çaplı önlemler almaya mecbur bırakmaktadır. 10 Mart 2020 itibariyle Türkiye’de ilk Koronavirüs vakasının görülmesinin ardından vakaların hızla artmaya başlaması sosyal mesafe kuralı, karantina, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları, kurumların ve iş yerlerinin kapatılması, çalışma saatlerinde esneklik, uzaktan eğitim ve evden çalışma gibi uygulamalarla gündelik yaşam pratiklerimizin değişmesine neden olmaktadır.

Konunun uzmanları “Her salgın eski bir şeyleri siler, yeni bir hayat başlatır.” yaklaşımının COVID-19 için de geçerli olduğunu ve hiçbir hayati parametrenin eskisi gibi devam edemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu düşünceden hareketle dünya genelinde birçok ülkede farklı alanlardan bilim insanları değişim ve dönüşümün hangi alanda nasıl gerçekleşebileceğiyle ilgili araştırmalar yapmaya ve öngörülerde bulunmaya çalışmaktadır. Değişimin temel özelliklerinden biri olan değişimin kaçınılmaz olduğu gerçeğinden hareketle, COVID-19 salgınının dünü, bugünü ve yarını farklı alanlarda çok boyutlu bir şekilde irdelenmektedir.

COVID-19 salgınının genel olarak aile ilişkileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın-anne-çalışan anne gibi konular üzerindeki etkilerini ve neden olduğu değişimleri anlayabilmek için elbette daha ayrıntılı ve çeşitli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda COVID-19 sürecinde çalışan annelerin özel alanında kamusal alanı oluşturmak zorunda kaldığı, annelik statüsü ve bu statüye bağlı rol beklentilerinin uzaktan eğitim ve evden çalışma durumlarıyla birlikte yeniden tanımlanma sürecine girdiği ve annelik statüsüne bağlı rol beklentilerinin çeşitlenerek arttığını savunduğumuz çalışmamızla ilişkili olarak yakın gelecekte bilim dünyasıyla paylaşılacak olan araştırmalar COVID-19 salgınının neden olduğu değişim ve dönüşümleri daha net bir şekilde ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. COVID-19’a ilişkin normalleşme takvimi ve planlarının netlik kazanmaya başlamasıyla birlikte, ilerleyen günlerde konuya ilişkin mevcut durumu ve değişimin boyutlarını daha net verilerle ortaya koyacak çok sayıda çalışmanın gerçekleştirilmesi ve alanyazına önemli katkılar sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜL GÖK, F. & İL, S. (2017). Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 54, 523-533.
- AKKAŞ, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*, ICOAEF Özel Sayısı, 97-118.
- AKTAŞ, G. (2013a). Üretiyorum Öyleyse Varım: Buldan’da Ev Eksenli Çalışan Kadınların Aile ve Toplumsal Yaşamda Görünmeyen Emeği. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, 258-267.
- AKTAŞ, G. (2013b). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, 53-72.
- AKTAŞ, G. (2019). Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 253-271.
- ALTAN ARSLAN, Ş. (2000). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ASLAN, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve COVID-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 85, 35-41.
- BADINTER, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?*, İletişim Yayınları.

- BAŞAK, S., KINGIR, S., & YAŞAR, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya*, Anka Kadın Araştırma Merkezi, Kasım.
- BİLİCAN GÖKKAYA, V. (2015). Çaresizliği Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10(14), 53-70.
- BILTON, T., Bonnett, K., Jones, Pip., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., & Webster, A., *Sosyoloji*, Çev. Ed.: Kemal İnal, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- BOZKURT, V. (2020). Salgının Belirsizliği Huzursuzluğu Artırdı. 10.05.2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/amp/yazarlar/sibel-bagci-uzun/salginin-belirsizligi-huzursuzlugu-artirdi-41501744> adresinden alınmıştır.
- “Cinsiyet eşitsizliği daha da derinleşti.” (2020). 08.05.2020 tarihinde <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/cinsiyet-esitsizligi-daha-da-derinlesti> adresinden alınmıştır.
- CONNELL, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. Çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- COULTER M. (2010). Institution of Motherhood, O'Reilly A. (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (içinde), Thousand Oaks, Calif: Sage.
- ÇİÇEKLİ, A. (2019). “Evinin Hanımı Çocuklarının Anası” Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi”, *Social Sciences Research Journal*, Volume 8, Issue 1, 1-14 Mart.
- DİKMEN, N., & Maden, D. (2012). Kadın Akademisyenlerin Görünmeyen Emeği Üzerine Bir Araştırma: Ordu Üniversitesi Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 21, 257-288.
- DONATH, O. (2018). *Abartılmış Annelik Bastırılmış Kadınlık*, Destek Yayınları.
- DUDU KARAMAN, E., & DOĞAN, N. (2018). “Annelik Rolü Üzerine: Kadının ‘Annelik’ Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1475-1496.
- EKEN, H. (2010). *Rol Etkileşimi Bağlamında Kadın Subaylar*. Palet Yayınları, Konya.
- ERDOĞAN, T. (2008). Nancy Chodorow’un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi unsuru Olarak Annelik. *Aile ve Toplum*, Yıl: 10, Cilt: 4, Sayı: 14, 73-82.
- ERSOY, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- FORTIN, N. M. (2005). Gender Role Attitudes and the Labour-Market Outcomes of Women Across OECD Countries, *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3), 416-438.
- GIDDENS, A. (2005). *Sosyoloji*, Ayraç Kitabevi.
- GÜNİNDE ERSÖZ, A. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın “Doğası” ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102. <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/cinsiyet-esitsizligi-daha-da-derinlesti>, 08.05.2020 tarihinde alınmıştır.
- İÇLİ, G. (2009). *Sosyolojiye Giriş*. Anı Yayıncılık. Ankara.
- KANDİYOTİ, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları, İstanbul.
- KARTARI, A. (2006). *Farklılıklarla Yaşamak*, Ürün Yayınları, Ankara.

- KAYASÜ, S. (1997). Değişen Dünya Düzenleri: Değişen Kadınlar: Toplumsal Cinsiyetin Değişen İçeriği. *Toplum ve Bilim*, Sayı 75, Birikim Yayınları, 170-179.
- KILIÇ, E. (2019). Evcimenlik Kültüründen Çalışan Anneye: Annelik İdeolojileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 17-36.
- KOÇAK TURHANOĞLU, F. A. (2011). Aile ve İlişkiler Ağı. *Aile Sosyolojisi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Editör: Aytül Kasapoğlu, Nadide Karkıner, Eskişehir, 186-211.
- MACIONIS, J. (2012). *Sosyoloji*. Çev. Ed. Vildan Akan, Nobel Akademik Yayıncılık.
- MARSHALL, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Bilim ve Sanat Yayınları.
- MILLER, T. (2010). *Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler*, İletişim Yayınları.
- MOYA, M., Expósito, F. & RUIZ, J. (2000). Close Relationships, Gender, and Career Salience, *Sex Roles*, Vol. 42,9/10,825-846.
- NAVARO, L. (2007). *Tapınağın Öbür Yüzü – Bağlılık ve Bağımlılık Üzerine*. Remzi Kitabevi.
- ÖNDER EROL, P. (2019). “Kentsel Koşullarda Çalışan Evli Kadınların Aile İçi Rollerindeki Değişim”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 88, Şubat, 93-101.
- PINARCIOĞLU, N. Ş. (2017). Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1/1.
- POWELL, G.N. & GREENHAUS, J.H. (2010). Sex, Gender, and Decisions at The Family-Work Interface. *Journal of Management*, Vol: 36 No:4, 1011-1039.
- RAZON, N. (2001). *Ana-Baba Okulu* (Ed. Haluk Yavuzer). Remzi Kitabevi, Mayıs.
- SADIKOĞLU, Z. (2019). “1920 – 1960 Yılları Arasında Abd’de Aile Sosyolojisi” *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:22, Sayı:1, Nisan, 215-253.
- SANDIKÇIOĞLU, İ. (1998). *Çalışan Kadınların İkili Rollerini Aile ve İş Dengeleri (Memur Kadınlar)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SARI, Ö. (2016). “Toplumsal Değişiminin Aileye Yansıması”, *Aile Sosyolojisi*, Ed.: Nazmi Avcı, Erdal Aksoy, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- SAYIN, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Basımevi, Bornova-İzmir.
- Türkçe Sözlük* (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- URFA, A. & CAM, E. (2020). “Kadın Akademisyenliğin Karanlık Yönü: Y Kuşağında Cam Tavan”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06 (01), 158-170.
- VATANDAŞ, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*. Sayı: 35, 29-56.
- YAŞIN DÖKMEN, Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- YILMAZ, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Günlük Hayattaki Yansımaları: Çorum/Alaca Örneği. *İmgelem*, 2(2), 59-79.
- ZENCİRKIRAN, M. (2015). *Sosyoloji*. Dora Yayıncılık.
- ZEYBEKOĞLU, Ö. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Eğiten Kitap.